

Projekat finansira Evropska unija

 Analiza stanja

BANJALUKA, OKTOBAR, 2020

Pristupačnost audiovizualnih sadržaja javnih servisa osobama sa invaliditetom u BiH

Naslov: **Pristupačnost audiovizualnih sadržaja javnih servisa osobama sa invaliditetom u BiH**

Autori/ce: Ira Adilagić
Ana Kotur Erkić
Amna Alispahić

Dizajn: Nebojša Đumić

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stanovišta Evropske unije.

Pristupačnost audiovizualnih sadržaja javnih servisa osobama sa invaliditetom u BiH

Sadržaj

Sažetak1

1. Uvod2

2. Metodologija istraživanja4

 2.1. Indikatori pristupačnosti za gluhe i nagluhe osobe5

 2.1.1. Tumač/ica znakovnog jezika5

 2.1.2. Titlovi6

 2.1.3. Opis zvuka6

 2.2. Indikatori pristupačnosti za osobe sa oštećenjem vida6

 2.2.1. Audio deskripcija6

 2.2.2. Audio titlovanje7

2.2.3. Audio potpis voditelja/ice, izvjestitelja/ice, autora/ice priloga	7
2.2.4. Audio potpis sagovornika/ice od strane novinara/ke	7
2.3. Pravna analiza	8
3. Rezultati istraživanja i diskusija	10
3.1. Analiza pristupačnosti - Indikatori pristupačnosti za osobe sa oštećenjem sluha	10
3.2. Analiza pristupačnosti - Indikatori pristupačnosti za osobe sa oštećenjem vida	14
3.3. Pravna analiza pristupačnosti sadržaja javnih servisa osobama sa invaliditetom u svjetlu Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama u pogledu promjenjivog stanja na tržištu 2010/13/EU, odnosno Direktive (EU) 2018/1808	21
3.3.1. EU pravni okvir	21
3.3.2. BH pravni okvir	24
4. Zaključci	29
5. Preporuke	33
6. Izvori	35

Sažetak

Pristupačnost audiovizualnih sadržaja javnih servisa je jedan od koraka koje Bosna i Hercegovina kao država mora napraviti na svom putu ka članstvu u Europskoj uniji. Važan iskorak na tom putu napravljen je izdavanjem Dozvole za javne servise (26. 04. 2020.) kojom se uvode obavezne programske kvote za sadržaje pristupačne osobama sa invaliditetom u skladu sa EU Direktivom o audiovizualnim sadržajima. Prema ovoj Dozvoli, koja je na snazi od septembra 2020., udio pristupačnog programa za osobe sa invaliditetom na javnim servisima treba da iznosi najmanje 10% u prvoj godini, odnosno 25% do isteka petogodišnjeg važenja dozvole.

Koliko je ovakva odluka bila potrebna govore i nalazi našeg istraživanja koje je rađeno u periodu od 1. do 8. septembra/rujna koje se sastojalo u praćenju audiovizualne pristupačnosti centralnih informativnih emisija na kanalima državnog i entitetskih javnih servisa - BHTV, FTV i RTRS. Naime, rezultati analize pokazuju da su slika i stanje pristupačnosti audiovizuelnih sadržaja javnih servisa u Bosni i Hercegovini daleko ispod zadovoljavajućeg standarda. Možemo reći da svaka osoba koja ima oštećenje vida i sluha, ne samo osobe sa invaliditetom nego i starije osobe, imaju značajne barijere u ispunjavanju jednog od osnovnih ljudskih prava – prava na pristup informacijama. U vrijeme kad je provedena ova analiza, u Bosni i Hercegovini je i dalje vladala epidemija COVID-19. U kriznim situacijama, kad je svaka nova informacija vrlo značajna, od neprocjenjive je važnosti omogućiti jednak pristup informacijama svim građanima i građankama.

1. Uvod

Analiza pristupačnosti audiovizualnih sadržaja javnih servisa za osobe sa invaliditetom u BiH nastala je okviru projekta “Zajednice različitih, ali ravnopravnih građana” kojeg realizuju Organizacija amputiraca “Udas” Banja Luka u partnerstvu sa Helsinškim parlamentom građana Banja Luka i UG “Nešto više” iz Sarajeva, a koji je podržala Evropska komisija.

Svaki građanin/ka ima jednako pravo pristupu informacijama koje su pod kontrolom javnih servisa. A svaki javni servis ima odgovarajuću obavezu da iste informacije saopći svima. Pristup informacijama podrazumijeva slobodu traženja, širenja i primanja informacija kroz različite komunikacijske kanale, u ovom slučaju kroz televizijske kanale javnih servisa. Za izradu analize organizovano je istraživanje u vidu monitoringa (praćenja) sadržaja javnih servisa – televizijskih kanala u trajanju od sedam dana. Pored monitoringa medija, uključena je pravna analiza usklađenosti nacionalnih zakona o javnim servisima i komunikacijama sa EU direktivama i rezolucijama, i njihove implementacije u stvarnosti. Sve sa ciljem dobijanja stvarne trenutne slike stanja pristupačnosti informacija i audiovizualnih sadržaja koje se plasiraju putem javnih servisa za slijepe/slabovidne i gluhe/nagluhe osobe u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina je potpisnica različitih međunarodnih sporazuma i konvencija u službi zaštite i bolje implementacije ljudskih prava osoba sa invaliditetom. Član 21. UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom je posvećen problemu pristupa informacijama i svaka država potpisivanjem i ratificiranjem Konvencije se obavezuje da će omogućiti osobama s invaliditetom korištenje svog prava na slobodu izražavanja

i mišljenja, uključujući i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja, ravnopravno s drugim osobama, kroz sve oblike komunikacije prema njihovom izboru.

U vremenskom periodu provođenje Analize u svijetu je proglašeno stanje pandemije zbog COVID-19, a u Bosni i Hercegovini epidemija. Istraživački period koji je određen za praćenje pristupačnosti audiovizualnih sadržaja obuhvatio je period od 1. do 8. septembra/rujna 2020. Taj vremenski period je bio značajan iz više razloga. Pored standardnog informisanja građana/ki o novostima iz države, regiona i svijeta, očekivalo se i kontinuirano obavješćavanje građana/ki o situaciji sa COVID-19 u državi i svijetu, informacije o mogućnosti dolaska novog vala virusa koji se ranije predviđao za mjesec septembar/rujan, te informacije o početku nove školske godine koja je trebala biti organizirana i prilagođena u skladu sa već prisutnim restriktivnim mjerama zbog epidemije.

2. Metodologija istraživanja

U peiodu od 1. do 8. septembra/rujna 2020. tim autorica je pratio centralne informativne emisije na svim javnim servisima u BiH i to po sljedećem rasporedu:

1. Radio televizija Bosne i Hercegovine - **BHTV** – *Dnevnik 2* u 19:00h
2. Federalna televizija - **FTV** – *Dnevnik 2* u 19:30h
3. Radio televizija Republike Srpske - **RTRS** – *Dnevnik 2* u 19:30h
4. Radio Brčko Distrikt - *Vijesti* u 20:00h

Prethodno su utvrđeni indikatori prema kojim su praćeni navedeni programi. Indikatori prate zahtjeve svih međunarodnih dokumenata i direktiva i oslikavaju neophodnu pristupačnost za koju su država i javni servisi u obavezi da ispune. Kad se govori o pristupačnosti audiovizuelnih sadržaja javnih servisa to se odnosi na pristupačnost informacijama koje, u svojoj originalnoj formi, nisu dostupne osobama sa senzornim oštećenjima. Senzorna oštećenja su oštećenja vida i oštećenja sluha.

Audiovizuelni sadržaj, u svom orginalnom (staromodnom) obliku, nije pristupačan za osobe oštećenog vida (slijepe osobe/slabovidne osobe). Osobe sa oštećenjem vida mogu se osloniti samo na auditivni dio, dok, u većini slučajeva, vizualni elementi nisu opcija na koju se slijepe/slabovidne osobe mogu osloniti za potpun pristup informacijama. Vizualni sadržaj je odgovarajući za nagluhe/gluhe osobe (osobe sa oštećenjem sluha) dok je auditivni element nepristupačan za iste. Zbog toga je potrebno vizuelne elemente medijskih sadržaja unaprijediti u takvu formu da pristup informacijama bude potpun i efikasan za sve osobe oštećenog sluha.

Analiza obuhvata dva segmenta. Prvi segment uključuje praćenje pristupačnosti audiovizualnih sadržaja javnih servisa prema dva seta unaprijed utvrđenih indikatora - indikatora koji prate pristupačnost za slijepe i slabovidne osobe i indikatora koji prate pristupačnost za gluhe i nagluhe osobe.

Drugi dio je pravna analiza dokumenta (zakona, pravilnika) u Bosni i Hercegovini u usporedbi sa EU direktivama i njihova implementacija u praksi.

Indikatori pristupačnosti za gluhe/ nagluhe osobe	Indikatori pristupačnosti za slijepe/ slabovidne osobe	Pravna analiza
Tumač znakovnog jezika	Audio titlovanje	Pravna regulativa po kojoj posluju JRT
Titlovi	Audio deskripcija	Pravna regulativa RAK u svjetlu Direktive o audiovizuelnim sadržajima
Opis zvuka	Audio potpis voditelja/ice, izjavitelja/ice, autora/ice priloga	
	Audio potpis sagovornika/ice od strane novinara/ke.	

2.1. Indikatori pristupačnosti za gluhe i nagluhe osobe

Direktiva 2010/13/EU Evropskog parlamenta i Vijeća u prvom poglavlju, stav 46. opisuje zvučni opis, podnaslove i znakovni jezik kao sredstvo za postizanje dostupnosti audiovizuelnih sadržaja za osobe sa invaliditetom i starije osobe.

2.1.1. Tumač/ica znakovnog jezika

Tumač/ica znakovnog jezika je osoba koja radi simultani prevod, tj. interpretaciju sa govornog jezika na znakovni jezik. Najčešće se na televizijskim programima pojavljuju u donjem desnom uglu te tokom emisije svaki audio element prenose na znakovni jezik. Ponekad, vrlo rijetko ali nije isključeno, u zavisnosti od emisije i priloga, tumač/ica znakovnog jezika se može naći u istom studiju, pored govornika/ca i voditelja/ica. U Zakonu o upotrebi znakovnog jezika Bosne i Hercegovine, u članu 2. stoji: *Tumač znakovnog jezika je osoba koja gluhim osobama tumači govorni jezik u znakovni jezik, a osobama*

koje čuju tumači znakovni jezik u govorni jezik. Prema istom zakonu, tumači/ce znakovnog jezika su osobe koje su certificirane od strane Komisije za znakovni jezik na nivou BiH i predviđeno je da se nakon certificiranja, prijavljuju i u službeni Registar tumača/ica za Bosnu i Hercegovinu. Registar tumača znakovnog jezika vodi Ministarstvo pravde u Bosni i Hercegovini, dok Evidenciju o tumačima znakovnog jezika, prema zakonu, vodi Savez gluhih i nagluhih Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Mostaru. Evidencija tumača znakovnog jezika je u obavezi biti javna i dostupna svim zainteresiranim za usluge interpretacije na znakovni jezik. Mediji, kao i svi drugi (javne institucije i nevladine organizacije i sl.) mogu za sve dodatne informacije kontaktirati i saveze i udruženja gluhih i nagluhih osoba (osoba sa oštećenjem sluha) koji djeluju na kantonalnim i entitetskim nivoima. Neki od njih su: Savez gluhih i nagluhih osoba Federacije Bosne i Hercegovine, Savez gluhih i nagluhih Republike Srpske, Udruženje gluvih i nagluvih Banja Luka, Udruženje gluhih i nagluhih osoba Kanton Sarajevo.

2.1.2. Titlovi

Tekstualni prikaz audio sadržaja na ekranu, centrirano na dnu slike/ekrana. Titlovi imaju funkciju da vizuelno prikažu ono što osoba govori (glumci/ce, voditelji/ce, naratori/ce i sl.). Češće se koristi kao prevod na filmovima, emisijama i sličnim programima, kad su strani jezici u upotrebi u govoru i naraciji, titlovi su na onom jeziku koji odgovara gledateljima/kama. Pored toga, koristi se i kao alat za osobe oštećenog sluha kako bi audiovizuelne sadržaji bili pristupačni. Titlovi prikazuju konverzaciju u formi teksta.

2.1.3. Opis zvuka

Opis zvuka je vrlo sličan titlu, s tim da on prikazuje prisutnost drugih zvukova osim govora, i nekad opisuje isti (npr. melodija gitare, buka iz gomile, cvrkut ptica i sl.). Javlja se u formi titla i često se pojavljuje uz titlove, u istoj liniji.

2.2. Indikatori pristupačnosti za osobe sa oštećenjem vida

2.2.1. Audio deskripcija

Audio deskripcija /zvučni opis predstavlja način da se vizuelni sadržaji televizijskih programa, teatarskih predstava, muzejskih postavki, filmova i sl., učine pristupačnim slijepim i slabovidnim osobama. Riječ je o usluzi opisnog pripovijedanja onih sadržaja koje osobe bez nedostatka vida uzimaju zdravo za gotovo. U pozorištima, muzejima i televizijskim, filmskim i video sadržajima, audio deskripcija je ustvari komentar i/ili

naracija koji slušatelja/icu vodi kroz prikazani sadržaj. Audio deskriptivni komentari i naracija pritom moraju biti koncizni, sadržavati objektivne i relevantne opise scene/okruženja, postavki, govora tijela i sl. Jedan od osnovnih zahtjeva pristupačnosti audio-vizuelnih sadržaja podrazumijeva prisustvo audio deskripcije, pri čemu se naracija ne bi ni u kom slučaju trebala preklapati sa dijalozima. Stoga je važno naglasiti da audio deskriptivni komentari i naracija ispunjavaju pauze u dijalozima, te tokom trajanja muzičkih numera ili muzičkih fragmenata.

2.2.2. Audio titlovanje

Audio titlovanje je način da se govorni sadržaji na stranom jeziku glasovno prevode na jezik emitera. Tradicionalni način titlovanja, koji podrazumijeva ispisivanje prevođa sadržaja na stranom jeziku, uglavnom, u donjem dijelu ekrana, potpuno je neprihvatljiv za slijepe i slabovidne osobe, te za sve osobe koje iz bilo kojeg razloga nisu u mogućnosti pratiti i/ili razumjeti tekst ispisan na ekranu. Stoga, audio titlovanje predstavlja napredniju verziju titlovanja. Sadržaji na stranom jeziku prevode se glasovno, a glas koji na jezik emitera prevodi govor na stranom jeziku može biti ljudski ili sintetizovan.

2.2.3. Audio potpis voditelja/ice, izvijestitelja/ice, autora/ice priloga

Audio potpis u smislu pristupačnosti informativnih audio-vizuelnih sadržaja predstavlja zvučnu informaciju o identitetu autora/ice informativne emisije, te autora/ica emitovanih priloga. Praksa prema kojoj su informacije o identitetu autora/ica informativnih sadržaja bili samo ispisivani na ekranu, potpuno onemogućava slijepim i slabovidnim osobama, ali i svim drugim osobama koje iz bilo kog razloga nisu u mogućnosti pratiti tekst na ekranu, pristup informacijama o osobama, odgovornim za prikazane informativne sadržaje. Nepostojanje audio potpisa direktno umanjuje mogućnost da slijepe i slabovidne osobe na bilo koji način reaguju i/ili steknu vlastiti uvid u kvalitetu izvještavanja pojedinaca.

2.2.4. Audio potpis sagovornika/ice od strane novinara/ke

Audio potpis sagovornika/ice u informativnim emisijama od izuzetne je važnosti za slijepe i slabovidne osobe, te sve one osobe koje iz bilo kog razloga nisu u mogućnosti pratiti tekst ispisan na ekranu. Izostanak informacija o identitetu sagovornika/ice,

bilo da se radi o politički angažiranim osobama, i/ili osobama iz nekih drugih sfera života i rada, u mnogome umanjuje značaj, intenzitet i informativnost programskog sadržaja za slijepe osobe, često rezultirajući potpuno pogrešnim interpretacijama vijesti i priloga objavljenih u informativnom programu.

2.3. Pravna analiza

Analiza pravne usklađenosti akata kojima je reguliran rad javnih radio-televizijskih servisa u Bosni i Hercegovni u pogledu pristupačnosti za osobe s invaliditetom, obuhvatila je sljedeće dokumente pravne regulative Europske unije:

- Direktivu 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audio-vizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama) u pogledu promjenjivog stanja na tržištu
- Direktivu (EU) 2018/1808 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. 11. 2018. o izmjeni Direktive 2010/13/EU
- Rezoluciju Europskog parlamenta od 7.7.2016. o provedbi Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom uz poseban osvrt na zaključne napomene Odbora UN-a za prava osoba s invaliditetom (2015/2258(INI)) i
- Direktivu Europskog parlamenta i Vijeća o pristupačnosti internetskih stranica i mobilnih aplikacija tijela javnog sektora.

U pogledu pravne regulative koja važi u Bosni i Hercegovini, obuhvaćeni su sljedeći akti:

- Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 31/03, 75/06, 32/10 i 98/12)
- Zakon o javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine („Službene novine Bosne i Hercegovine“, broj 78/05, 35/09, 32/10, 51/15 i 25/16)

- Zakon o javnom radio-televizijskom servisu Bosne i Hercegovine („Službene novine Bosne i Hercegovine“, broj 92/05 i 32/10)
- Zakon o Radio-televiziji Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 49/06, 73/08, 42/10 i 89/13)
- Zakon o javnom servisu Radio-televizije Federacije Bosne i Hercegovine („Službeni novine Federacije Bosne i Hercegovine“ broj 48/08)
- Zakon o javnim poduzećima Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 22/18 i 05/20)
- Politika sektora emitovanja Savjeta ministara („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, 18/07)
- Pravilo 77/2015 o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga i 79/2016 o dozvolama za distribuciju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija Regulatorne agencije za komunikacije
- Dozvola Sistema Regulatorne agencije za komunikacije od 26.04.2020. godine

3. Rezultati istraživanja i diskusija

3.1. Analiza pristupa- čnosti - Indikatori pristupačnosti za osobe sa oštećenjem sluha

U nastavku ćemo detaljnije prikazati u kojoj mjeri je sadržaj *Dnevnika 2* na BHTV, FTV i RTRS bio pristupačan za osobe sa slušnim oštećenjem u periodu od 1. do 8. septembra 2020.

Radio televizija Bosne i Hercegovine - BHTV

Tabela br.1
Nalazi praćenja
audiovizuelne
pristupačnosti za gluhe/
nagluhe osobe Dnevnika 2
na BHTV

Dani	Broj priloga	Tumač znakovnog jezika	Titlovi	Opis zvuka
01.09.2020.	18	Ne	Ne	Ne
02.09.2020.	19	Ne	Ne	Ne
03.09.2020.	19	Ne	Ne	Ne
04.09.2020.	19	Ne	Ne	Ne
05.09.2020.	22	Ne	Ne	Ne
06.09.2020.	20	Ne	Ne	Ne
07.09.2020.	19	Ne	Ne	Ne
08.09.2020.	17	Ne	Ne	Ne

Federalna televizija – FTV

Tabela br.2

**Nalazi praćenja
audiovizuelne
pristupačnosti za osobe
oštećenog sluha Dnevnika
2 na FTV**

Dani	Broj priloga	Tumač znakovnog jezika	Titlovi	Opis zvuka
01.09.2020.	20	Ne	Ne	Ne
02.09.2020.	15	Ne	Ne	Ne
03.09.2020.	17	Ne	Ne	Ne
04.09.2020.	16	Ne	Ne	Ne
05.09.2020.	17	Ne	Ne	Ne
06.09.2020.	19	Ne	Ne	Ne
07.09.2020.	14	Ne	Ne	Ne
08.09.2020.	15	Ne	Ne	Ne

Radio televizija Republike Srpske - RTRS

Tabela br.3

**Nalazi praćenja
audiovizuelne
pristupačnosti za osobe
s oštećenjem sluha
Dnevnika 2 na RTRS**

Dani	Broj priloga	Tumač znakovnog jezika	Titlovi	Opis zvuka
01.09.2020.	14	Ne	Ne	Ne
02.09.2020.	20	Ne	Ne	Ne
03.09.2020.	18	Ne	Ne	Ne
04.09.2020.	17	Ne	Ne	Ne
05.09.2020.	18	Ne	Ne	Ne
06.09.2020.	17	Ne	Ne	Ne
07.09.2020.	14	Ne	Ne	Ne
08.09.2020.	19	Ne	Ne	Ne

Iz priloženih tabela se, na žalost, lako može uočiti da se alati i mehanizmi za obezbjeđivanje pristupačnosti informacija za gluhe/nagluhe osobe ni koriste ni u jednom javnom servisu u BiH. Ni u jednom od 153 priloga emitovana na BHTV, 133 na FTV i 137 na RTRS nije bilo tumača znakovnog jezika, titlova niti opisa zvuka.

U praksi se dešava da se nagluhe i gluhe osobe ponekad oslanjaju na čitanje sa usana vođitelja/ica i sagovornika/ca, ukoliko su im informacije u tom trenutku zaista neophodne, a nemaju adekvatan i potpun pristup informacijama. Potrebno je istaći da je čitanje sa usana specifična vještina, i za uspješno čitanje sa usana potrebno je zadovoljiti određene situacijske kriterije. Ti kriteriji su vrlo diskutabilni kad se govori o čitanju sa usana osobama na televiziji. U svakom slučaju, čitanje sa usana osobama na TV-u apsolutno nije rješenje aktuelnog problema i ne može se kao takvo tretirati. Međutim, ono što autorice žele navesti jeste kako su se u dnevnicima pojavljivali građani/ki koji/e su davali/e izjave i prilikom davanja izjava su **nosili zaštitne maske**, što je u potpunosti onemogućilo gluhe i nagluhe osobe u pristupu informacijama.

Isto tako, podnaslovi koji su se prikazivali u emisija u ovom istraživačkom periodu su davali vrlo malo informacija, ni približno dovoljno informacija koliko ih je u samom prilogu. Na kraju priloga kojim se izvještava o COVID-u 19, pojavljuje se tabelarni prikaz o broju zaraženih, izliječenih i umrlih u državi, dok narator/ica čita prikazane informacije, te u većini emisija tom prilikom iznosi dodatno i druge informacije koje nisu u trenutku prikazane tekstualno i/ili bročano na ekranu.

U nekoliko priloga se pojavljuju isjecci iz zakona i drugih dokumenata, izjave iz pojedinih institucija (relevantnih za prilog o kojem se govori) dok narator/ca čita isti tekst. Čitanje teksta koji se prikazuje na ekranu je alat pristupačnosti za slijepe osobe, dok gluhe i nagluhe osobe trebaju biti sigurni da narator/ica nisu verbalno iznijeli dodatne informacije koje nisu bile prikazane tekstualno na ekranu. Isto tako, u većem broju

emisija pojavljivali su se prilozi u kojima su se određene osobe javljale putem telefona, dok je na ekranu bila prikazana samo slika, ime i prezime osobe koja se obraća i zanimanje, čime su osobe oštećenog sluha opet ostale uskraćene za informaciju. Na Dnevniku 2 BHT imalo smo čak 4 obraćanja putem telefona, a 07.09. na istom kanalu 5 osoba se obratilo putem telefona.

U emisiji Dnevnik 2 FTV, 06.09. prikazuje se na ekranu facebook status Marie Zakharove, glasnogovornice ruskog ministarstva vanjskih poslova, na ruskom jeziku, dok naratorica prevodi i komentariše isti status.

U sklopu istog priloga, nekoliko minuta ranije, na ekranu se pojavio facebook status premijera Kosova, Avdullaha Hotija, na albanskom jeziku u pozadini, sa izdvojenim dijelovima njegovog statusa koji su tekstualno prevedeni na b/h/s jezik i, kao takvi, prikazani na ekranu. Naratorica, pri tome, prevedeni tekst čita. Ovo je samo mali primjer dokaza kako prilog ipak može biti pristupačan i dostupan za sve gledatelje/ice, tj. da javni servisi **već posjeduju određenu tehničku podršku kako bi informacije učinili pristupačnim za sve gledatelje/ice.**

U dnevniciima koje su autorice pratile javljali su se i prilozi iz svijeta u kojim su prenosili i izjave određenih aktera. Te izjave su bile na engleskom jeziku i ponovo nije bio kreiran titil ili tumač znakovnog jezika, već je išao simultani prevod. Mogao se čuti narator/ica koji je prevodio/la sa engleskog na bosansko-hrvatsko-srpski jezik. Simultano prevođenje na govorni jezik u vidu naracije nije pristupačno za osobe oštećenog sluha.

Javni servisi Bosne i Hercegovine su prema zakonima i međunarodnim sporazumima i aktima u obavezi redovno obezbjeđivati svoj sadržaj pristupačnim i dostupnim za sve gledatelj/ke. U prvom periodu proglašenja pandemije u svijetu i epidemije u Bosni i Hercegovni, pojedini javni servisi su u pojedinim emisijama imali tumača znakovnog jezika, ali to nije dugo trajalo.

**3.2. Analiza
pristupačnosti
- Indikatori
pristupačnosti
za osobe sa
oštećenjem vida**

Radio televizija Bosne i Hercegovine - BHTV

Niti u jednoj emisiji koja je bila predmetom monitoringa, ne postoji audio deskripcija, kao dodatni oblik pristupačnosti za slijepe osobe. Deskriptivnost sadržaja zavisi isključivo od namjere novinara/ke da nešto opiše ili ne opiše. Primjerice, u Dnevniku 2 emitovanom 1. septembra/rujna, samo u prilogu koji govori o početku školske godine, novinarka daje opis situacije ("Rastojanje, maske..."). Sljedeći, donekle deskriptivan prilog, emitovan je u Dnevniku od 2. septembra/rujna, u prilogu koji govori o demonstracijama u Bugarskoj: čuje se zvuk protesta, građani/ke i protest su u izvjesnoj mjeri opisani. Naredni donekle deskriptivan prilog emitovan je tek četiri dana kasnije, 6. septembra/rujna, a riječ je o protestima u Bjelorusiji: čuju se sirene, a novinarka to i govori, uz dodatak da policija hapsi ljude.

Audio titlovanje, kao način da se prevod izjava van našeg govornog područja obezbjedi u zvučnom formatu, postoji za sve takve izjave u svim emisijama koje su bile predmet monitoringa. Primijetna je i namjera da audio titlovanje bude urađeno na način da prevode izjava čitaju osobe koje su istog spola kao osobe čija se izjava prevodi. U izvještajnom periodu, audio potpis voditelja/ice Dnevnika dat je na početku svake informativne emisije koja je bila predmet monitoringa.

Audio potpisi novinara/ki, autora/ica priloga dati su sporadično, bez jasnih kriterijuma koja vrata priloga "zaslužuje" navođenje imena i prezimena novinara/ke.. Primjerice, u Dnevniku 2 koji je emitovan 1. septembra/rujna, dat je audio potpis novinarkе čiji autorski prilog govori o izmiještanju migranata. U Dnevniku od 5. septembra/rujna, audio potpis imaju dva autorska priloga koja se bave tematikom lokalnih izbora, zatim autorski prilog o situaciji u Crnoj Gori, kao i prilog izjavitelja iz Neuma. U Dnevniku emitovanom 7. septembra/rujna potpisana su samo dva autorska priloga, u Dnevniku emitovanom 8. septembra/rujna samo je jedan audio potpis (informacija o autorici priloga data od strane voditelja/ice). S druge strane, u Dnevniku emitovanom 2. septembra, niti jedan autorski prilog ne počinje, niti završava audio potpisom.

Na osnovu praćenja informativnih emisija, primijećeno je i da imena sagovornika i/ili osoba čije su izjave emitovane u emisijama, uglavnom izostaju. U pravilu, informacija o imenu i prezimenu sagovornika data je samo ukoliko je riječ o visoko pozicioniranim državnim službenicima (npr. sastanak Tegeltije, Viškovića i Novalića, prilog objavljen u Dnevniku 2. septembra), pri čemu redoslijed izjava ne odgovara redoslijedu prema kojem su dijelovi izjava pročitani, pa se samo na osnovu sadržaja izjava sugovornika može naslutiti ko govori. Često se umjesto imena i prezimena sugovornika/ce samo daje informacija o tituli i/ili poziciji osobe, (Prilog o curenju Cezija na Stupu, objavljen u Dnevniku od 8. septembra, govori direktor ViK-a, bez imena direktora). Česta je pojava i da se, prije emitovanja izjave, u najavi čitaju dijelovi iste, čime se daje naslutiti da je osoba koja govori ista ona osoba čija je izjava prethodno bila dijelom pročitana (primjer u Dnevniku emitovanom 7. septembra: obraćanju Milorada Dodika, nakon održane sjednice Narodne skupštine RS-a, prethodi čitanje dijelova istog obraćanja). Niti u jednom slučaju, ne postoji informacija o identitetu anketiranih građana.

Tabela br. 4
Nalazi praćenja
audiovizuelne
pristupačnosti za slijepe/
slabovidne osobe
Dnevnika 2 na BHTV

Datum	Broj priloga	Audio deskripcija	Audio titlovanje	Audio potpis novinara/ke ¹	Audio potpis Sagovornika/ce
01.09.2020.	18	Ne	Da	Da (2)	Da (sporadično)
02.09.2020.	19	Ne	Da	Da (1)	Da (sporadično)
03.09.2020.	19	Ne	Da	Da (1)	Da (sporadično)
04.09.2020.	19	Ne	Da	Da (3)	Da (sporadično)
05.09.2020.	22	Ne	Da	Da (7)	Da (sporadično)
06.09.2020.	20	Ne	Da	Da (3)	Da (sporadično)
07.09.2020.	19	Ne	Da	Da (3)	Da (sporadično)

1 Broj audio potpisa uključuje i audio potpis voditelja/ice Dnevnika. Ovaj audio potpis zabilježen je u svim emisijama koje su bile predmet monitoringa.

Federalna televizija - FTV

U izvještajnom periodu, analizirano je 8 (osam) emisija Dnevnika 2. Početak Dnevnika je u 19:30h, a emisija traje 30 minuta. Niti u jednoj emisiji koja je bila predmetom monitoringa ne postoji audio deskripcija, kao dodatni oblik pristupačnosti za slijepe osobe.

Kao i u slučaju BHTV, deskriptivnost sadržaja zavisi isključivo od namjere novinara/ke da nešto opiše ili ne opiše (prilog o početku nove školske godine u Evropi, objavljen u Dnevniku 1. septembra: čuje se dječija graja, a novinarka navodi kako graju prigušuju maske).

Sljedeći, donekle deskriptivan prilog, emitovan je u Dnevniku od 3. septembra/rujna, u kojem se govori o incidentima u Crnoj Gori (izvjestilac opisuje načinjenu štetu na objektima u Pljevljima). U javljanju uživo iz Podgorice (Dnevnik emitovan 6. septembra), čuje se zvuk protesta, uz opasku izvjestitelja: "Podgorica obavijena dimom baklji".

Audio titlovanje, kao način da se prevod izjava van našeg govornog područja obezbjedi u zvučnom formatu, postoji za sve takve izjave u svim emisijama koje su bile predmet monitoringa.

U izvještajnom periodu, audio potpis voditelja/ice Dnevnika nije zabilježen ni u jednoj informativnoj emisiji koja je bila predmet monitoringa. Audio potpisi novinara/ki, autora/ica priloga vrlo su rijetki. Primjerice, u informativnoj emisiji koja je objavljena 1. septembra/rujna, samo jedan autorski prilog ima audio potpis, a radi se o prilogu izvjestitelja iz Sjeverne Makedonije.

Naredni potpisani prilozi objavljeni su tek u Dnevniku emitovanom 5. septembra/rujna (audio potpis novinara u autorskom prilogu koji se bavi prisustvom migranata

na granici Unsko-sanskog Kantona, a informaciju o izvjestitelju sa granice BiH i Srbije dala je voditeljica Dnevnika).

Informacije o identitetu osoba čije su izjave emitovane objavljivane su proizvoljno, bez jasno utvrđenih kriterija za objavu identiteta, uključujući informacije koje čita ili najavljuje voditelj/ica Dnevnika, te autorske priloge. Voditelj/ica Dnevnika često daje dio informacije o sadržaju koji slijedi, što uključuje i informaciju o identitetu sagovornika, (primjer: Dnevnik emitovan 3. septembra, pročitani su dijelovi izjave predsjednika Srbije Vučića, nakon čega slijedi i njegovo obraćanje).

U većini slučajeva, ne izostaje informacija o identitetu sagovornika/ice, ukoliko su oni visoko pozicionirani državni službenici, (primjer priloga o potpisivanju sporazuma između Srbije i Kosova, objavljenog u Dnevniku emitovanom 4. septembra: najavljena izjava predsjednika SAD-a, zatim izjava predsjednika Srbije i premijera Kosova).

U nekim slučajevima, data je i informacija o identitetu drugih sudionika. Primjerice, u Dnevniku emitovanom 3. septembra/rujna, u autorskom prilogu koji govori o nezadovoljstvu roditelja propisanim mjerama zaštite od korona virusa u vrtićima Mostara, postoji informacija o identitetu roditelja koji daje izjavu.

U Dnevniku emitovanom 5. septembra/rujna, u autorskom prilogu koji govori o obljetnici zločina u Garavicama, data je informacija o identitetu svjedoka zločina, nakon čega slijedi njegova izjava, a informacija o predstavnicima vlasti koji prisustvuju komemoraciji i daju izjave ne uključuje i informaciju o njihovom identitetu. Informacije su često nepotpune, objavljuje se titula ili pozicija sagovornika/ice, dok informacija o identitetu osobe izostaje, (primjer priloga o bošnjačkoj djeci iz Liplja: najava izjave direktora škole, bez informacije o imenu i prezimenu direktora).

Tabela br. 5
Nalazi praćenja
audiovizuelne
pristupačnosti za slijepe/
slabovidne osobe
Dnevnika 2 na FTV

Datum i vrijeme	Broj priloga	Audio deskripcija	Audio titlovanje	Audio potpis novinara/ke	Audio potpis sagovornika/ice
01.09.2020.	20	Ne	Da	Da (1) ²	Da (sporadično)
02.09.2020.	15	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
03.09.2020.	17	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
04.09.2020.	16	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
05.09.2020.	17	Ne	Da	Da (2) ³	Da (sporadično)
06.09.2020.	19	Ne	Da	Da (1) ⁴	Da (sporadično)
07.09.2020.	14	Ne	Da	Da (1) ⁵	Da (sporadično)
08.09.2020.	15	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)

Radio televizija Republika Srpska - RTRS

Audio deskripcija, kao dodatni oblik pristupačnosti za slijepe osobe, nije zabilježena ni u jednoj emisiji koja je bila predmetom monitoringa. Deskriptivnost sadržaja zavisi isključivo od namjere novinara/ke da nešto opiše ili ne opiše. U izvještajnom periodu, zabilježen je samo jedan prilog, u kom je donekle opisan prizor na ekranu, a radi se o prilogu o protestima u Bugarskoj, objavljenom 2. septembra/rujna (čuju se zvuci protesta, skandiranje, a novinarka navodi da protestanti gađaju parlament jajima i jabukama).

2 Audio potpis izjvestitelja iz Sjeverne Makedonije, dat od strane voditelja

3 Audio potpis izjvestitelja sa granice BiH i Srbije, dat od strane voditeljice; audio potpis autorskog priloga o migrantima u USK

4 Audio potpis izjvestiteljice iz Crne Gore, dat od strane voditeljice

5 Audio potpis izjvestiteljice iz Banja Luke, dat od strane voditeljice

Audio titlovanje postoji za sve izjave van našeg govornog područja, dok audio potpis voditelja/ice Dnevnika nije zabilježen ni u jednoj informativnoj emisiji koja je bila predmet monitoringa. U izvještajnom periodu, skoro niti jedan autorski prilog nema audio potpis. Identitet izvijestitelja objavljen je samo jedanput i to u Dnevniku emitirano 6. septembra/rujna, kada voditelj Dnevnika daje informaciju o imenu i prezimenu izvijestiteljice iz Crne Gore.

Takođe, informacije o identitetu sagovornika i/ili osoba čije su izjave emitovane objavljivane su proizvoljno, bez jasnih kriterija za objavu identiteta, uključujući informacije koje čita ili najavljuje voditelj/ica Dnevnika, te autorske priloge. Informacije o identitetu sagovornika date su uglavnom onda kada su sagovornici visoki dužnosnici, bilo u zemlji, regionu ili inostranstvu, (primjer priloga objavljenog u Dnevniku 1. septembra: najavljena izjava Željke Cvijanović vezana za početak nove školske godine; najavljene izjave Vučića i Hotija u prilogu koji govori o pregovorima Beograda i Prištine od 6. septembra).

Česti su autorski prilozima u kojima se smjenjuju izjave više osoba, pri čemu ne postoji informacija ni o identitetu osoba, niti o njihovoj ulozi (primjer priloga objavljenog u Dnevniku 3. septembra/rujna: prilog govori o rekordnom broju političkih stranaka koje će sudjelovati na predstojećim izborima: izjave se smjenjuju, bez informacije o tome ko govori, zatim, autorski prilog o prilikama u Brčkom objavljen u Dnevniku 5. septembra: jedina informacija koja je data jeste ona o političkoj partiji koja želi da Brčko bude po mjeri građana, izjave se smjenjuju, a informacije o identitetu osoba nema).

Informacije o identitetu građana u pravilu se daju samo onda kada se u fokusu priloga nalazi jedna osoba ili manja grupa građana (prilog o sezonskim radnicima objavljen u Dnevniku 6. septembra: navedena imena mladića koji rade sezonski; dva priloga o samozapošljavanju mladih, objavljen u Dnevniku 7. septembra: objavljen identitet mladih sa kojima novinari razgovaraju).

Tabela br. 6
Nalazi praćenja
audiovizuelne
pristupačnosti za slijepe/
slabovidne osobe
Dnevnika 2 na RTRS

Datum i vrijeme	Broj priloga i vijesti u emisiji	Audio deskripcija	Audio titlovanje	Audio potpis novinara/ke	Audio potpis sagovornika/ice
01.09.2020.	14	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
02.09.2020.	20	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
03.09.2020.	18	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
04.09.2020.	17	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
05.09.2020.	18	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
06.09.2020.	17	Ne	Da	Da (1) ⁶	Da (sporadično)
07.09.2020.	14	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)
08.09.2020.	19	Ne	Da	Ne	Da (sporadično)

Radio Brčko Distrikta

Autorice su, s obzirom na da su predmet istraživanja bili javni servisi u BiH, u obzir uzele i Radio Brčko Distrikta, kao jedini javni servis na ovom području. U Brčko distriktu ne postoji ni jedan televizijski program koji spada u kategoriju javnih servisa. Jedini servis koji se opisuje kao javni servis Brčko Distrikta je radijski program Radio Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Iako Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama kao dio audiovizualnih usluga ne tretira radijski signal, pojedine odredbe direktive odnose se na „internetske stranice i mobilne aplikacije javnih radiotelevizijskih kuća i njihovih društava kćeri te drugih tijela ili njihovih društava kćeri pri ispunjavanju nadležnosti pružanja javnih radiotelevizijskih usluga⁷“, što u datom slučaju ima posljedice na rad JP Radio Brčko.

6 Audio potpis izjaviteljice iz Crne Gore, dat od strane voditelja

7 Direktivom (EU) 2016/2102 Europskog parlamenta i Vijeća o pristupačnosti internetskih stranica i mobilnih aplikacija tijela javnog sektora, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L2102&from=HR>, čl. 1.

3.3. Pravna analiza pristupačnosti sadržaja javnih servisa osobama sa invaliditetom u svjetlu Direktive o audiovizualnim medijskim uslugama u pogledu promjenjivog stanja na tržištu 2010/13/EU, odnosno Direktive (EU) 2018/1808
3.3.1. EU pravni okvir

Analizirana je web stranica na kojoj se prenose sadržaji emotivani na Radiju. Opći zaključak je da informativni sadržaji na web stranici nisu pristupačni slijepim osobama, uzevši u obzir standarde pristupačnosti web sadržaja. Vijesti objavljene na stranici, podudarne su sa vijestima objavljenim u audio programu, ali ne postoje indicije da li se radi o aktuelnostima, prelomnim vijestima i/ili samo o najčitanijim sadržajima. Primijetan je, dakle, izostanak kategorizacije vijesti, a ista se vijest na stranici pojavljuje nekoliko puta.

Za potrebe ove analize pravne usklađenosti, autorice smatraju da je, prvenstveno, potrebno približiti pojam direktive, kao akta i izvora prava Europske unije, zbog čega ćemo se, u prvom dijelu analize baviti ovim pojmom.

Direktiva je pravni akt koji države članice obvezuje u pogledu cilja koji treba ostvariti, ali im daje slobodu u pogledu izbora oblika sredstava sprovođenja, odnosno izvršenja direktive. U ovom smislu, države članice mogu izabrati najpovoljniji instrument sprovođenja direktive, ali i sadržinu instrumenta primjene. Vrlo je značajna s aspekta usklađivanja nacionalnih zakonodavstava s pravom Europske unije, jer obezbjeđuje harmonizaciju, ali i čuva nacionalnu legislativnu nadležnost. Direktive se ne mogu direktno primjenjivati, te se za implementaciju, donose nacionalni propisi, koji implementacijom, odnosno transformacijom rješenja iz direktiva prevode u domaće zakonodavstvo⁸.

Direktiva 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (u daljem tekstu **Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama 2010/13/EU**) u pogledu promjenjivog stanja na tržištu nastaje iz potrebe za kodificiranjem Direktive 89/552/EEZ Europskog parlamenta i Vijeća od 3.10. 1989. o usklađivanju određenih

8

Vukadinović, Radovan D.: *Uvod u institucije i pravo Evropske unije*, Pravni Fakultet Kragujevac – Centar za pravo Evropske unije, 2008, str.137.

odredaba utemeljenih zakonom, uredbom ili upravnim aktom u državama članicama u vezi s pružanjem audiovizualnih medijskih usluga.

Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama 2010/13/EU uzima u obzir utjecaj strukturne promjene, širenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija (ICT) i tehnološke razvoje poslovnih modela, kao i poštovanje za kulturnu i jezičnu raznolikost.⁹ Usklađujući sadržaj sa drugim aktima prava EU, Direktiva ističe značaj audiovizualnih sadržaja s aspekta kulturne, ne samo gospodarske vrijednosti¹⁰, i ističe da regulatorna politika u tom sektoru mora zaštititi određene javne interese, kao što su kulturna raznolikost, pravo na informacije, medijski pluralizam¹¹. Direktiva, u konačnici, pružanje audiovizualnih usluga neraskidivo veže za pravo učešća u društvenom i kulturnom životu Unije osoba s invaliditetom i starijih osoba, te kao mehanizme osiguravanja pristupačnosti navodi „znakovni jezik, umetanje podnaslova, zvučni opis i lako razumljiv navigacijski izbornik“, ne ograničavajući se samo na njih.

Članci 7. i 9. Poglavlja III Direktive, u kontekstu ove analize – najznačajniji su za pitanje pristupačnosti. Čl. 7. Direktive tako ističe da *„države članice potiču pružatelje medijske usluge u njihovoj nadležnosti da osiguraju da njihove usluge postupno postanu dostupne ljudima s poteškoćama s vidom ili sluhom“*.

Čl. 9., st. (c), t.ii Poglavlja, također, kao jedan od zahtjeva za pružatelje usluga ističe da komercijalna audiovizualna komunikacija *„ne uključuje ili promiče bilo kakav oblik diskriminacije na temelju spola, rasnog ili etničkog podrijetla, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualnog opredjeljenja“*.

9 Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama 2010/13/EU, t. (6), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1602176761792&uri=CELEX:32010L0013>

10 Idem, t.(7)

11 Idem, t.(12)

Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama 2010/13/EU izmijenjena je **Direktivom (EU) 2018/1808** Europskog parlamenta i Vijeća o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga u pogledu promjenjivog stanja na tržištu (u daljem tekstu Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama 2018/1808) i već u uvodu mijenja odnos prema pitanju pristupačnosti, na način da ga postavlja kao „*osnovni zahtjev u kontekstu obveza preuzetih na temelju Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom*“¹². Naglašava se potreba da države članice „*osiguraju da pružatelji medijskih usluga u njihovoj nadležnosti aktivno nastoje učiniti sadržaj pristupačnim za osobe s invaliditetom, posebno za osobe s oštećenjem vida ili sluha.*“, ali i proširuju mehanizme pristupačnosti na pristupačnost elektroničkih programa vodiča¹³.

Ključna je izmjena čl. 7. predviđena ovom Direktivom, na način da propisuje obvezu država članica da pružatelji audiovizualnih medijskih usluga:

- stalno i postupno, korištenjem proporcionalnih mjera čine svoje sadržaje pristupačnijima osobama s invaliditetom
- izvješćuju nacionalne regulatorne vlasti ili tijela o provedbi mjera pristupačnosti do 19. 12. 2022. i svake tri godine nakon toga države članice izvješćuju Komisiju
- razviju akcijske planove o pristupačnosti u odnosu na stalno i postupno povećanje pristupačnosti svojih usluga osobama s invaliditetom i o svakom takvom akcijskom planu obavještavaju nacionalne regulatorne vlasti ili tijela.

Jako je važno da se izmjenama čl. 7. uvodi online tačka o pristupačnosti koju ovakav čl. 7 promovira, na način da „*svaka država članica određuje jedinstvenu, lako pristu-*

12 Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama 2018/1808, t. (22), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj>

13 *Idem*, t. (23)

pačnu, među ostalim i osobama s invaliditetom, i javno dostupnu online kontaktnu točku za pružanje informacija i primanje pritužbi u pogledu svih pitanja pristupačnosti“, ali i u svjetlu dešavanja vezanih za epidemiju virusa korona, da „države članice osiguravaju da se hitne informacije, uključujući javne obavijesti i objave u slučajevima prirodne katastrofe, koje su stavljene na raspolaganje javnosti putem audiovizualnih medijskih usluga, pružaju na način koji je pristupačan osobama s invaliditetom“¹⁴, što, u konačnici – nije sprovedeno na potpuno adekvatan način u BiH u ovoj situaciji.

Čl. 9., u svjetlu nediskriminacije po osnovu invaliditeta, nije pretrpio značajnije promjene.

3.3.2. BH pravni okvir

Sloboda izražavanja dio je kataloga ljudskih prava koji čini sastavni dio **Ustava Bosne i Hercegovine i ustava entiteta**, ali u ovim dokumentima su postavljeni na opšti način, na način da ovo pravo “uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice”¹⁵. Ograničenja su moguća isključivo u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva. Ne postoji posebna odrednica u kontekstu pristupačnosti informacija za osobe s invaliditetom.

Čl. 4., st. 1., t. a) **Zakona o komunikacijama Bosne i Hercegovine**, kao jedan od regulatornih principa navodi „zaštitu slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja poštujući općeprihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, tačnosti i nepristrasnosti“, što je suviše uopšteno postavljeno da bi se moglo smatrati odredbom koja ima snažniji utjecaj na pristupačnost audiovizualnih sadržaja javnih servisa u Bosni i Hercegovini.

14 *Idem*, čl. 7.

15 Čl.10., st.1. *Europske konvencije o ljudskim pravima*, dostupno na <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention/BOS.pdf>

Zakon o javnom radio-televizijskom sistemu Bosne i Hercegovine u čl. 27, razrađujući programske principe, navodi da su „javni RTV servisi dužni prilagoditi praćenje informativnog, kulturnog, obrazovnog i zabavnog programa potrebama lica oštećenog sluha i drugih lica s posebnim potrebama“, što prije svega – znači potpuno neispravnu terminologiju kojom se obraća ciljnoj skupini, a potom i da:

- ne uključuje sve oblike prilagodbe koje donosi odgovarajuća Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama, te da
- ne donosi mehanizam, kvote, kao ni odgovarajuću kontrolu prilagodbe koja je navedena kao obveza.

Zakon o javnom radio-televizijskom servisu Bosne i Hercegovine ne tretira pitanje pristupačnosti programa, iako se u izmjenama bavio drugim segmentima ravnopravnosti (gender odgovorno izvještavanje). **Zakon o javnom servisu radio-televizije Federacije Bosne i Hercegovine** u cijelosti prati Zakon o javnom RTV servisu Bosne i Hercegovine, što u potpunosti izostavlja komponentu pristupačnosti za ovaj dio Bosne i Hercegovine. Članom 14., st. 2. **Zakona o Radio televiziji Republike Srpske** (RTRS) predviđeno je da se programska načela ostvaruju i dužnošću RTRS da prilagodi „*praćenje informativnog, kulturnog, obrazovnog i zabavnog programa potrebama osoba oštećenog sluha i drugih osoba sa posebnim potrebama*“.

Statut JP Radio Brčko, ni u kontekstu rada radija, ni u kontekstu internetske stranice, ne tretira pitanje pristupačnosti sadržaja osobama sa invaliditetom.

Pravilo 77/2015 Regulatorne agencije za komunikacije o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga predstavlja svojevrsan iskorak ka implementaciji važeće nadzakonske i zakonske regulative, tako da u čl. 14. donosi odredbu koja kaže da će korisnik dozvole ***nastojati usluge učiniti dostupnim osobama s oštećenjem vida i/ili sluha***, kao programski uslov, kako je navedeno. No ovaj uslov, vrlo očito, ne uvjetuje eliminatorno stjecanje dozvole niti emitiranje određenog dijela sadržaja, što opet dovodi do

faktičkog neemitiranja pristupačnog audiovizualnog sadržaja.

Čl.1., st. 2. **Pravila 79/2016** o dozvolama za distribuciju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija, načelno promovira „*pristup komunikacijskim uslugama za sve korisnike na transparentnoj, objektivnoj i nediskriminatornoj osnovi, da zaštiti interese svih korisnika usluga, te da osigura nivo kvaliteta u pružanju usluga u skladu s općeprihvaćenim standardima u Europskoj uniji*“, **ali u konačnici – ne obrađuje pitanje pristupačnosti za osobe s invaliditetom**, iako se bavi nekim od značajnijih aspekata zaštite ljudskih prava – ograničenjima prikazivanja reality programa, emitiranja pornografskog sadržaja i slično.

Činjenično, korisnik dozvole za distribuciju usluga nije u jednakoj poziciji kao korisnik dozvole za pružanje audiovizualnih sadržaja, no propisivanje određene kvote obaveznog sadržaja distribuiranog putem usluga korisnika dozvole za distribuciju, također može biti mehanizmom rada na prilagođavanju sadržaja.

Politika sektora emitiranja ima za cilj regulativu emitiranja tako da zadovoljava „*maksimalne standarde regulative prava i minimalne standarde regulative obaveza kako bi se postiglo jedno liberalno okruženje emitovanja uz punu zaštitu prava djece, ravnopravnosti polova, prava manjinskih, nacionalnih, vjerskih i drugih grupa*“, što neminovno potiče poboljšavanje i uspostavljanje novih mehanizama zaštite „*potencijalno ugroženih i osjetljivih društvenih grupa* što može podrazumijevati i uvođenje određenih regulatornih i tehničkih ograničenja“, ali – ne bavi se detaljnije pitanjem pristupačnosti za osobe s invaliditetom kao strateškim pitanjem.

U konačnici, najznačajniji dokument koji se vrlo operativno bavi pitanjem pristupačnosti jeste **Dozvola sistema**¹⁶ od 26.04.2020. godine, koja se sastoji od dozvole

16 Za potrebe analize, Dozvola sistema je pribavljena od Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine.

Javnom radiotelevizijskom servisu Bosne i Hercegovine, Dozvole za Javnu radio-televiziju Federacije Bosne i Hercegovine i Dozvole za Javnu radio-televiziju Republike Srpske, koja uvodi programske kvote i obaveze izvještavanja tako da:

- su javni RTV servisi dužni, na sedmičnoj osnovi, redovno emitovati informativni, kulturni, obrazovni, zabavni program na način pristupačan osobama s invaliditetom;
- pristupačnost posebno ostvaruju u odnosu na osobe s oštećenjem vida/sluha i djecu;
- pristupačnost provode putem tumačenja na znakovni jezik, titlovanjem i audio deskripcijom;
- najmanje jedna informativna emisija u udarnom terminu mora biti na znakovnom jeziku;
- udio pristupačnog programa u prvoj godini izdavanja dozvole, od 01.09.2020. godine iznosi 10%, a da se ovaj udio postupno povećava tako da iznosi najmanje 25% do isteka važenja dozvole i da
- do 01.09.2020. godine javni RTV servisi dostave petogodišnji akcioni plana na odobravanje, koji bi postao sastavni dio uslova dozvole i kako bi servisi u skladu s istim prilagodili programske šeme.

Posebno je značajno da ova dozvola uvodi obavezu javnim RTV servisima u pogledu **objave proglasa i službenih saopćenja na zahtjev nadležnih organa u slučaju ratnog stanja, prirodnih nesreća ili drugih situacija koje mogu predstavljati rizik po život i zdravlje građana, sigurnost zemlje, te javni red i mir, na način dostupan osobama s invaliditetom ili poteškoćama u razvoju.** Kako je prikazano u analizi sadržaja emitiranog u razdoblju od 01.09. do 08.09.2020. godine, takvih prilagođavanja u informativnim emisijama u udarnom terminu na sva tri javna RTV servisa, nije bilo.

Autorice su se Regulatornoj agenciji za komunikacije obratile zahtjevom za pristup informacijama, kako bi dobile petogodišnje planove javnih radio-televizijskih servisa,

no, obaviještene smo da je postupak još uvijek i toku i da će tražene informacije Agencija dostaviti po okončanju redovnih procedura, nakon što, u skladu sa uslovima Dozvole budu odobreni Akcioni planove za sva tri javna RTV servisa, koji postaju sastavni dio Dozvole sistema.

Prema informacijama dobijenim od Regulatorne agencije za komunikacije (RAK), ova institucija je trenutno u fazi revizije pravila i propisa iz oblasti emitovanja, uključujući i citirano pravilo 77/2015, odnosno transponovanja Direktive EU o audiovizuelnim medijskim uslugama, te je u okviru ovog procesa predviđeno uvođenje obavezujućih kvota za sve nosioce dozvola. Također, naznačeno je da će poštovanje obavezujućih kvota od strane emitera Javnog RTV sistema u narednom periodu biti predmet provjere od strane Agencije.

Imajući u vidu trenutnu situaciju u vezi sa epidemijom virusa COVID-19, tražili smo podatke od RAK o aktivnostima koje su preduzete u periodu od trećeg mjeseca ove godine i dobili odgovor da su "iste u nekoliko navrata uključivale objavu saopštenja za javnost koja su postavljena na web stranici, odnosno upućena svim korisnicima dozvola, a putem kojih je Agencija pozvala RTV stanice, Javne servise da u svojim informativnim emisijama obezbijede prevod na znakovni jezik, kao i da važne brojeve ili obavještenja koja se ispisuju na ekranima, čitaju spikeri kako bi takve informacije bile pristupačne slijepim i slabovidnim osobama". Agencija je preporuku uputila i kriznim štabovima u Bosni i Hercegovini i pozvala pružaoce medijskih usluga da posвете maksimalnu pažnju pri donošenju uredničkih odluka o sadržajima koje objavljuju o trenutnoj zdravstvenoj krizi, kako bi se izbjeglo širenje dezinformacija koje bi mogle uzrokovati paniku i strah među građanima, ali i dovesti u pitanje njihovo zdravlje i sigurnost. Putem društvenih mreža, odnosno Facebook stranica RAK-a objavljuje različite edukativne sadržaje.

4. Zaključci

Na osnovu sedmodnevnog praćenja udarnih informativnih emisija na tri javna servisa u BiH može se zaključiti da postoji malo elemenata da bi se emitirani sadržaj smatrao pristupačnim za osobe s oštećenjem sluha, dok postoji veliki broj nejasno poredanih dijelova sadržaja koji ne daju potpuno dobar kvalitet informacije za osobe s oštećenjem vida. Gledatelji/ke sa različitim oblicima invaliditeta u najvećem broju slučajeva dobijaju najviše polovinu informacije emitirane u emisiji, a o ostatku mogu tek nagađati, ili im nedostaje objašnjenje koje se vezuje za ekspertizu i identitet sagovornika/ca.

Kod jednog dijela emisija audio potpis voditelja/ica se javlja na početku emisije, i u pravilu na kraju emisije, pri odjavi, što izostaje samo ukoliko je u dnevniku emitiran blok sportskih vijesti. U slučajevima kada potpis voditelja/ica nije prikazan u tekstualnom obliku, osobe sa oštećenjem sluha ostaju uskraćene za informaciju ko vodi dnevnik. U drugim slučajevima, kada je potpis voditelja dat u tekstualnom obliku, ali ne i u audio obliku, osobe sa oštećenjem vida ostaju uskraćeni za tu informaciju.

U pravilu prilog ili vijest ne sadrže audio potpise novinara/ki, snimatelja/ki i montažera/ki. Izuzetak su javljanja uživo novanara/ki sa terena, kada ih voditelj/ica najavljuje ili se sami/e potpisuju ili prilozi koje autori/ce koncipiraju tako da se audio potpisuju na kraju (Mostar, Gradiška, Beograd), ali nisu svi novinari/ke javljanja koncipirali/e na ovaj način.

Najave vijesti koje će biti emitirane prati foršpan, odnosno kratka najava koja sadrži dijelove tekstualne informacije. Ono što bi autorice isto izvdobile kao zajedničku

karakteristiku emitiranih emisija je da tzv. letvica foršpana - tekstualni prikaz informacije koju donosi prilog ili vijest koja u najvećem broju slučajeva ne odgovara informaciji koju vijest ili prilog donosi. Isto tako, kod kraćih vijesti, postoji tekstualni prikaz dijela informacije koju voditelj/ica čita prilikom emitiranja priloga i vijesti. Tzv. telopi, odnosno nepomične televizijske slike na kojima se ispisuje tekstualni dio informacije (uglavnom citat izjave, dijelovi informacije radi lakšeg pregleda ili dijelovi određenih dokumenata koji sadrže značajne informacije) prate audio informaciju.

U većini slučajeva, ukoliko vijest grade na izjavi zvaničnika, novinari/ke osobu najave po funkciji i/ili imenom i prezimenom u dijelu koji čitaju (tzv. off), pa emitiraju snimljenu izjavu; ukoliko dio izjave ponovno emitiraju, takve najave nema. Građani/ke, ukoliko su na bilo koji način zamoljeni za izjavu, nisu predstavljeni u priložima i vijestima, osim u slučaju tekstualnog potpisivanja, kad se problemski izvještava o nekoj situaciji. Suštinski, gledatelji/ke i slušatelji/ke na osnovu dijela dobijenih informacija mogu tek nagađati o ostatku informacije emitirane u emisiji, ili im nedostaje objašnjenje koje se vezuje identitet sagovornika/ca, u nekim priložima i za ekspertizu sagovornika/ca

U razdoblju u kojem su emisije praćene, dio izjava je obezbijeden telefonskim putem i sagovornike/ce u tom slučaju, novinar/ka ne najavljuje, ali su potpisani/e tekstualno i navedena je funkcija/titula/kvalifikacija ovih osoba. Također, dio izjava je obezbijeden putem video javljanja (preko neke od aplikacija), kada su sagovornici potpisani/e, kao u i slučaju telefonskog javljanja, a najavljeni, u najboljem slučaju, kao stručnjaci u određenoj oblasti, pripadnici određenih organizacija i slično. Prilozi koji sadrže uznemirujući sadržaj ili su javljanja uživo, praćeni su audio informacijom o tome, iako osobi s oštećenjem sluha to ne znači gotovo ništa, dok ih nema u tekstualnom obliku, a ovo može značiti bar dio informacije osobi s oštećenjem vida.

Vijesti koje dolaze sa drugih govornih područja, nesrodnih domaćim jezicima, uglavnom sadrže simultano prevedenu izjavu sagovornika, koji je u off-u najavljen i tekstualno dio informacije koja se emitira.

Kao što se vidi iz Tabela 1., 2., i 3., ni u jednom dnevniku ni jednog od tri kanala javnih servisa nije bio dostupan tumač znakovnog jezika.

Specifično za izvještavanje bh. medija za kontekst o kojem govorimo, u ponekim kriznim situacijama ponekad koriste usluge interpretacije na znakovnom jeziku. Međutim, to bude kratkog vijeka, a trebalo bi, ustvari, biti dio svakodnevne prakse, ne samo ponekih kriznih situacija. Povremeno angažiranje tumača znakovnog jezika je dalekog ispod postavljenog standarda koji je neophodno usvojiti.

Svaka od emisija ima prateći tekstualni sadržaj koji sadrži dijelove informacija nekih od priloga i vijesti u dnu ekrana, ali nije obuhvaćen cjelokupan sadržaj informacija iz vijesti. Spomenute informacije su vrlo kratke, i ne obuhvataju ni polovicu sadržaja priloga u momentu. Vijesti iz svijeta – sa područja koja nisu bliska Bosni i Hercegovini, uglavnom su date kroz jedan prilog koji sadrži više kratkih vijesti, u kojima apsolutno ne postoji jasna granica između vijesti, kao kod drugih priloga. Većina sagovornika čije su izjave snimljene u video prilogima i vijestima, u vezi sa situacijom korona (bez obzira da li je riječ o zdravlju, školstvu, privredi ili mjerama koje provode institucije), nose masku, no – ukoliko je fokus sadržaja pomjeren sa trenutne epidemiološke situacije – govornici/ce nemaju masku. Ovo je posebno zabrinjavajuće sa stanovišta mogućnosti da osoba koja može da čita s usana govornika/ce, tu mogućnost možda i može koristiti u redovnim okolnostima, ali u trenutnoj situaciji, gdje sagovornici imaju maske dok govore, gubi mogućnost na veći dio informacije koja je od višeg ranga značaja (informacije o epidemiološkoj situaciji).

S pravne tačke gledišta, može se reći da minimum pravnog okvira u pogledu obveza javnih radio-televizijskih servisa u kontekstu pristupačnosti sadržaja osobama sa invaliditetom nije ispoštovan u realizaciji programa u razdoblju u kojem je rađena analiza. Postojeći relevantni zakoni skoro uopšte ne tretiraju, ili samo uopšteno tretiraju pitanje pristupačnosti audiovizuelnih sadržaja osobama sa invaliditetom. S druge strane, dokumenti Regulatorne agencije za komunikacije su mnogo konkretniji,

ali do zaključenja ove analize, nije došlo do formiranja petogodišnjih planova javnih radio-televizijskih servisa u skladu sa Dozvolom sistema od aprila 2020., i posljedično, primjene odgovarajućih odredbi u korist pristupačnosti programa javnih servisa krajnjim primateljima/cama.

5. Preporuke

Na osnovu urađenog monitoringa medijskih sadržaja, sačinjene su sljedeće preporuke:

- audiodeskriptivnost treba biti sveprisutna, barem kada su u pitanju centralne informativne emisije, kako bi i slijepi pratitelji dobili potpuniju sliku o prilikama o kojima se izvještava;
- audiopotpisi voditelja/ica, izjavitelja/ica i novinara/ki moraju biti objavljeni, s ciljem da se preuzme odgovornost za objavljene sadržaje pred svim, a ne samo pred odabranim gledateljima;
- identitet osoba koje daju izjave i/ili čija su obraćanja prenesena u cjelosti ili djelimično mora biti objavljen na način da se tačno zna ko govori, koja je funkcija osobe, njena pozicija ili uloga, kako ne bi došlo do zabune kod slijepih pratitelja i kako bi stavovi i mišljenja iznesena u informativnim emisijama bili na adekvatan način preneseni. Objavljivanje samo titule ili samo pozicije na kojoj se nalazi osoba, bez identiteta osobe, nije dovoljno, budući da svako, uključujući i osobe sa invaliditetom, a samim tim i slijepe osobe, ima pravo znati identitet osoba koje učestvuju u različitim procesima;
- tumač znakovnog jezika ili titlovi (zajedno sa opisima zvukova) moraju biti prisutni u emisijama s ciljem omogućavanja pristupačnosti i pristupa informacijama za građane/ke oštećenog sluha. Dodatne informacije

o angažiranju tumača znakovnog jezika mogu se pronaći kod saveza i udruženja koji djeluju na kantolanim, entitetskim i državnom nivou.

- imajući u vidu da je 1. septembra 2020. na snagu stupila odredba Dozvola sistema koja u programskim uslovima uvjetuje izdavanje dozvole javnim servisima pristupačnošću programskih sadržaja za osobe s invaliditetom, preporuka je da se ovaj uslov tretira kao *conditio sine qua non*, odnosno kao eliminatoran, uz razvoj sistema kažnjavanja koji će svako nepoštivanje ovog uslova - bez izuzetka - sankcionirati.
- osim Regulatorne agencije za komunikacije kojoj je to obaveza, preporuka je i da se organizacije osoba sa invaliditetom značajnije angažuju na praćenju ispunjavanja uslova propisanih Dozvolom sistema od 26. aprila 2020. i tako utiču na sve javne emitere da profesionalno, odgovorno i u skladu sa međunarodnim i EU standardima ljudskih prava ispunjavaju svoju obavezu informisanja cjelokupne javnosti.

6. Izvori

1. [Incijativa civilnih akcija \(2019\). Pristupačnost medijskih sadržaja za osobe sa invaliditetom. <https://bit.ly/37RzIKSf>](https://bit.ly/37RzIKSf). Pristupljeno: 12.09.2020. 19:30h
2. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (2016). *Strategija za unaprijeđenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016-2021)* <<https://bit.ly/3oydlQH>>. Pristupljeno: 11.09.2020. 16:15h
3. Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske (2017). *Strategija za unaprijeđenje društvenog položaja lica sa invaliditetom*. <<https://bit.ly/2G4jeUa>>. Pristupljeno: 05.09.2020. 21:43h
4. European Disability Forum (2019). *Audiovisual Media Service Directive. Toolkit for transposition*. < <https://bit.ly/3myuDLN>>. Pristupljeno: 02.09.2020. 17:26h
5. [Direktiva 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama opružanju audiovizualnih medijskih usluga \(Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama\)](https://bit.ly/31PtyY0). <<https://bit.ly/31PtyY0>>. Pristupljeno: 02.09.2020. u 18:36h
6. [Direktivu \(EU\) 2018/1808 Europskog parlamenta i Vijeća od 14. 11. 2018. o izmjeni Direktive 2010/13/EU <shorturl.at/qsET8>](https://shorturl.at/qsET8)

7. Pravilo 77/2015 o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga. <<https://bit.ly/2HKiq7j>>.
8. Plan i program rada RAK-a za 2020. godinu. <<https://bit.ly/35FYNG7>>. Pristupljeno: 20.09.2020. 12:30h
9. Europske konvencije o ljudskim pravima, dostupno na: <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention/BOS.pdf>
10. Analiza tržišta emitiranja u BiH. <<https://www.rak.ba/hr/brdcst-market-analysis>>. Pristupljeno: 20.09.2020. 12:59h
11. Razvojni srednjoročni plan Regulatorne agencije za komunikacije za period od 2019.-2021. godine. <<https://www.rak.ba/hr/development-plan>>. Pristupljeno: 20.09.2020. 12:47h

O projektu

Projekat „Zajednice različitih, ali ravnopravnih građana“, koji finansira Evropska unija, ima za cilj postići veći nivo uključenosti organizacija civilnog društva u procese evropskih integracija, fokusirajući se na povećanje socijalne uključenosti i nediskriminaciju osoba sa invaliditetom. Realizacijom projekta žele se ojačati kapaciteti mreže žena sa invaliditetom i mreže osoba sa invaliditetom UDAS. Pored toga, cilj je uticati na povećanje socijalne osjetljivosti organizacija civilnog društva, koje nisu primarno organizacije osoba sa invaliditetom, kao i predstavnika lokalnih vlasti.

Projekat provodi Organizacija amputiraca “UDAS”, u partnerstvu sa Helsinškim parlamentom građana Banja Luka i Udruženjem građana “Nesto Više”, Sarajevo.

udas

